

**MAYDA QO‘L MOTORIKASINI RIVOJLANTIRISHDA PREDMETLARNI
SIRT TUZILISHINI FARQLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH
USULLARINI O‘RGATISH**

Xusnuddinova Zulayho

CHDPU Pedagogika fakulteti

Maxsus pedagogika kafedrasi o‘qituvchisi

To‘rayeva Jasmina

Maxsus pedagogika: tiflopedagogika yo‘nalishi

2-bosqich talabasi

Raximova Durdona

Maxsus pedagogika: tiflopedagogika yo‘nalishi

2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Maqolada “Nurli maskan” maktab-internatlarida o‘tkaziladigan teri tuyish va mayda qo‘l motorikasini rivojlantirish korreksion mashg‘uloti maqsad va vazifalari haqida ma’lumot berilgan. Ko‘zi ojiz bolalarda predmetlarni sirt tuzilishini farqlash qobiliyatini rivojlantirish usullari yoritib berilgan.

Аннотация: В статье представлена информация о целях и задачах коррекционного занятия по развитию кожного слуха и мелкой моторики рук, проводимого в школах-интернатах “Нурли маскан”. Освещены методы развития умения различать структуру поверхности предметов у слепых детей.

Annotation: The article provides information about the goals and objectives of the correctional training for the development of skin numbness and fine-arm motor skills, which is carried out in the boarding schools of the “radiant complex”. Methods for developing the ability to distinguish the surface structure of objects in blind children are highlighted.

Kalit so‘zlar: nogironligi bor shaxslar, ko‘zi ojiz, “Nurli maskan” maktab-internatlari, korreksion mashg‘ulotlar, teri tuyish va mayda qo‘l motorikasini rivojlantirish, predmetlarning sirt tuzilishini farqlash.

Ключевые слова: лица с ограниченными возможностями здоровья, слабовидящие, школы-интернаты “Лучистая обитель”, коррекционные занятия, развитие кожного восприятия и мелкой моторики рук, дифференциация структуры поверхности предметов.

Keywords: persons with disabilities, blind, boarding schools of the “radiant complex”, correctional training, development of skin numbness and fine hand motor skills, differentiation of the surface structure of objects.

Insoniyat paydo bo‘libdiki, kishilar orasida turli xil toifadagi nogironlik ham uchrab turadi. Bunday nogironliklardan biri ko‘rishida nuqsoni borlardir. Bunday insonlarni ijtimoiy hayotga moslashishi, qulay yashash muhiti, hunar o‘rganishi, ta‘lim va tarbiyaga ega bo‘lishi uchun mamlakatimizda qator qonun va qarorlar qabul qilingan. Chunonchi, O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi “Ta‘lim to‘g‘risida”gi O‘RQ-637-son Qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktabrdagi “Alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta‘lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4860-son qarori, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktabrdagi “Alohida ta‘lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta‘lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi 638-son qarori, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 - yil 18-apreldagi “Ko‘zi ojiz va zaif ko‘ruvchi bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarda ta‘lim berish sifatini oshirish hamda ular faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-209-son qarorlarini keltirish mumkin.

Ma‘lumki, ko‘zi ojiz va zaif ko‘ruvchi bolalar “Nurli maskan” ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarida faqat umumta‘lim darsliklarini o‘qibgina qolmay, balki korreksion mashg‘ulotlarni ham o‘zlashtiradilar. Bu korreksion mashg‘ulotlar ko‘zi ojiz bolaning nuqsonini korreksiyalaydi, ko‘rinmas holatga keltiradi, bolani ijtimoiylashtiradi, o‘z-o‘ziga xizmat ko‘rsatishga tayyorlaydi. Mana shunday korreksion mashg‘ulotlardan biri bu teri tuyish va mayda qo‘l motorikasini rivojlantirishdir. Ushbu mashg‘ulotning maqsadi - ko‘rishda muammosi bo‘lgan bolalarda teri tuyishni va mayda qo‘l motorikasini rivojlantirish, atrofdagi olamni, narsalarni qo‘l bilan sezish orqali idrok qilishni shakllantirish, shuningdek saqlangan analizatorlar yordamida amaliy harakatlar bajarish yo‘llarini o‘rgatish.

Teri tuyish va mayda qo‘l motorikasini rivojlantirish korreksion mashg‘ulotining vazifalari quyidagilar:

- saqlangan analizatorlardan keng foydalanish;
- shakl, hajm, katta-kichiklik va sifat haqida tasavvurlarini shakllantirish;
- ko‘zi ojiz va zaif ko‘ruvchi bolalarning predmetlardan mustaqil foydalanish tajribalarini orttirish va bunda avvalgi bor tajribalaridan foydalanish;
- tevarak-atrofdagi voqea-hodisalar, ularni o‘rab turgan predmetlar haqidagi maxsus bilimlarini kengaytirish;
- aniq va obrazli tafakkurni rivojlantirish, o‘z fikrlarini umumlashtira olishga o‘rgatish;
- amaliy faoliyatini shakllantirish;
- predmetlarni sirt tuzilishini farqlash qobiliyatini rivojlantirish.

Predmetlarni sirt tuzilishini teri orqali sezish, ularni tanish, ular bilan amaliy ishlar bajara olish ko‘zi ojiz bolaga atrofdagi olamni va fazoni imkon qadar aniq tasavvur

etishiga, bu esa o‘z navbatida ularga o‘yin va ta‘lim jarayonlarida yanada faol, qiziquvchan bo‘lishlariga, fanlarni ijobiy o‘zlashtirishlariga yordam beradi. Shunday ekan, ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan bolalarda predmetlarni sirt tuzilishini farqlashga o‘rgatish juda muhim bo‘lib, quyidagi yo‘nalishlarda olib boriladi:

- 1) *barmoq o‘yinlari,*
- 2) *elementlar bilan o‘yinlar,*
- 3) *didaktik o‘yinlar.*

O‘yinlarga hissiy yuksalish, ijobiy his-tuyg‘ular va quvonchni yaratish vositasi sifatida katta ahamiyat berish lozim. Barmoq o‘yinlari mayda qo‘l motorikasini rivojlantirish uchun yaxshi vositadir.

Barmoq o‘yinlari - bu barmoqlar yordamida har qanday syujetli hikoyalar, ertaklarni sahnalashtirish. Ko‘pgina o‘yinlar ikkala qo‘lning ishtirokini talab qiladi, bu bolalarga "o‘ng", "chap", "yuqoriga", "pastga" tushunchalarini farqlashga imkon beradi. Masalan:

- o‘ng qo‘lning ko‘rsatkich barmog‘i bilan chap qo‘lning kaftida dumaloq harakatlar amalga oshiriladi. Keyin katta barmoqlardan tashqari barcha barmoqlar navbat bilan egiladi;

- “Barmoqlar salomlashadi” - o‘ng qo‘lning bosh barmog‘ining uchi navbatma-navbat ko‘rsatkich, o‘rta, halqa va kichik barmoqlarning uchlariga tegadi.

- "O‘rmonda barmoqlar" – bir, ikki, uch, to‘rt, besh (barcha besh barmoq navbat bilan egiladi, avval defektologning o‘zi bajaradi, keyin bola bilan amalga oshiradi).

- “Barmoqlar sayrga chiqdi” – kaftlar bir necha marta siqib, ochiladi.

Tiflopedagog, aynan, ushbu o‘yinlarga katta e‘tibor berib, yuqoridagi barmoq o‘yinlarini ertalabki qabul paytida, uyqudan keyin, jismoniy daqiqalarda o‘tkazishi maqsadga muvofiq.

Elementlar bilan o‘yinlar butun qo‘l va barmoqlarning harakatlarini rivojlantirishga foydali ta‘sir ko‘rsatadi: piramidalar, har xil turdagi astarlar, ko‘p rangli abakuslar, uy quradigan qo‘g‘irchoqlar, mozaikalar, qalam bilan o‘yinlar, turli xil plomba moddalari bo‘lgan barmoq hovuzlari.

"Piramidalar" - ularning turlari, shakllari, konfiguratsiyalari xilma-xilligi sababli murakkablashtiruvchi elementlar har safar tom ma'noda ko‘rishida nuqsoni bor bolaga tiflopedagog tomonidan yangi vazifa berishga imkon beradi. Bu tufayli ko‘zi ojiz bolalarning piramidalariga bo‘lgan qiziqishini yo‘qotmaslikka sabab bo‘ladi.

"Mozaika", "dizayner" - bu o‘yin barmoq harakatlarining jadal rivojlanishiga yordam beradi. Mozaikaning g‘oyasi butun tasvirning kichik qismlaridan iborat. O‘yin davomida bola doimiy ravishda tafsilotlarni boshqaradi, tezkor aql, kuzatish, sabr-toqat va qat‘iyatlikni namoyon etadi.

Bonchuklar bilan o‘yinlar - ikkala qo‘lning harakatlarini muvofiqlashtirishga yordam beradi. Bolaga turli diametrli va chuqurlikdagi teshiklari bo‘lgan bonchuklarni

ipga bog‘lash taklif etiladi, bu esa "ko‘z-qo‘l" tizimini muvofiqlashtirishni yaxshilashga sabab bo‘ladi. Ushbu bolalar o‘yinida nafaqat mayda qo‘l motorikasi, balki hissiy standartlar (rang, shakl, o‘lcham) ham shakllanadi.

Dantelli o‘yinlar - sensorimotor muvofiqlashtirishni, mayda qo‘l motorikasini rivojlantirish; fazoviy yo‘nalishni rivojlantirish, "yuqori", "pastki", "o‘ng", "chap" tushunchalarini o‘zlashtirishga hissa qo‘shish; bog‘lash ko‘nikmalarini shakllantirish (bog‘lash, kamonga dantel bog‘lash); nutqni rivojlantirishga hissa qo‘shish; ijodkorlikni rivojlantirish; qat‘iyatlilikni rivojlantirish; o‘yin harakatlarni muvofiqlashtirishni yaxshilash, qo‘lning moslashuvchanligi va umuman harakatlarning bo‘shashishi, ko‘zi ojiz bola yozuvni oson o‘rganishiga yordam beradi.

Kiyim qisqichlari bilan o‘yinlar-nozik vosita mahoratini, fazoviy tasavvurni rivojlantiradi, aql va fikrlashni rivojlantirishga, shuningdek nutqni shakllantirishga hissa qo‘shadi.

Bolalarni o‘yinchoqlarning rang-barangligi jalb qiladi, ular bilan o‘ynaydi, ularning shaklini, kattaligini, rangini farqlash qobiliyatiga ega bo‘ladilar, turli xil yangi harakatlarni o‘zlashtiradilar. Ayniqsa, ko‘zi ojiz bolalar uchun narsalarni ushlab ko‘rish, ularni qismlarga ajratish, qayta yig‘ish juda qiziq va foydali. Tiflopedagogning vazifasi boladagi bu qiziqishni qo‘llab-quvvatlash, mavzu faoliyati jarayonida bolaning tengdoshlari va kattalar bilan aloqasini tashkil etishdir.

Didaktik o‘yinlar. "Kaftingizda yashiring" o‘yini.

Maqsad: barmoqlar va qo‘llarning mushaklarini kuchaytirish.

Material: qo‘lda siqilishi mumkin bo‘lgan egiluvchan yoki elastik materiallardan tayyorlangan ko‘pikli kauchuk yoki kauchuk halqalar va boshqa o‘yinchoqlar (bolalar soni bo‘yicha).

O‘yin jarayoni:

O‘qituvchi bolalarga ko‘pikli kauchukning kichik qismlarini tarqatadi va ko‘pikli kauchuk ko‘rinmasligi uchun ularni kaftiga yashirishni taklif qiladi: "mana siz uchun gubkalar. Ular sehrli, qanday yashirishni va ko‘rinmas bo‘lishni bilishadi. Ularni hech kim ko‘rmasligi va topmasligi uchun yashiring – kaftingizda qattiqroq ushlang!"

“Bir xil gilamni toping” o‘yini.

Maqsad: qo‘pol sirtlarning sifatini aniqlashda idenfikatsiya qilish harakatlarining xususiyatlarini o‘rganish.

Material: har xil sirt tuzilishi (nozik taneli zimpara, o‘rta taneli zimpara, qo‘pol taneli zimpara, baxmal qog‘oz) , sirti qo‘pol bo‘lgan 10*9 sm o‘lchamdagi 2 ta to‘rtburchaklar to‘plami.

O‘yin jarayoni:

Bolalarga navbatma-navbat ma’lum bir sirt tuzilishiga ega bo‘lgan to‘rtta “gilam” namunalari namoyish etiladi. Bola har xil sirt tuzilishiga ega bo‘lgan oldingi 4 ta gilamdan bir xil sirtga ega bo‘lganini tanlashi kerak.

“Uylar uchun derazalarni tanlang” o‘yini.

Maqsad: guruhlash jarayonida sirt sifatini taqdim etilgan standart bilan o‘zaro bog‘lash bo‘yicha harakatlarning xususiyatlarini aniqlash.

Material: 15*20 sm o‘lchamdagi turli sirtga ega bo‘lgan uychalar, 10*9 sm o‘lchamdagi 9 ta kvadrat (derazalar).

O‘yin jarayoni:

Bolaning oldiga uchta uy yotqizilgan. Tiflopedagog ko‘zi ojiz bolaning e‘tiborini ularning sirtlaridagi farqga qaratadi.

Keyin ko‘zi ojiz bolaga har bir uyning sirtiga mos uchta derazani tanlash taklif etiladi. Bu didaktik o‘yin ko‘rishida nuqsoni bor bolani predmetlar sirtini farqlashga, mo‘ljal olishga, mayda qo‘l motorikasini rivojlantirishga yordam beradi.

Qisqacha qilib aytganda, “Nurli maskan” ixtisoslashtirilgan maktab-internatlarida o‘tiladigan teri tuyish va mayda qo‘l motorikasini rivojlantirish korreksion mashg‘uloti ko‘zi ojiz bolalarni brayl yozuvidagi kitoblarni o‘qishini yaxshilaydi, atrof-olamni teri sezgisi orqali anglashiga yordamlashadi, o‘z-o‘ziga xizmat qilishni o‘rgatadi. Predmetlarni sirtini farqlashga o‘rgatish esa barmoq o‘yinlari, elementlar bilan o‘yinlar, didaktik o‘yinlar orqali amalga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. F.U.Qodirova, Z.X.Xusnuddinova. Tiflopedagogika. Chirchiq . 2023.
2. F.U.Qodirova, Z.X.Xusnuddinova, B.M.Abdullayev, B.Z.Fozilov, Sh.T.Shermuxamedova, Sh.Z.Matupayeva. Maxsus pedagogika asoslari o‘quv qo‘llanma. Chirchiq. 2022.
3. F.U.Qodirova, Z.X.Xusnuddinova. Tiflopsixologiya.
4. Xusnuddinova, Z. X. (2023). Alohida ehtiyojli boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining og‘zaki nutqini rivojlantirishda yangi metodikalar va ulardan foydalanishning amaliy asoslari. *Ta‘lim tizimida yangi metodikalar va ulardan foydalanishning amaliy asoslari*.
5. D.SH. Raxmanova. Ko‘zi ojiz bolalar maktab-internatining “Teri tuyishni va mayda qo‘l motorikasini rivojlantirish” korreksion mashg‘ulotidan dastur. 2021.